

PREGLED RANOGA GOVORNO-JEZIČNOGA RAZVOJA¹

SLAVICA VRSALJKO

PETRA PALEKA

Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja

Sveučilište u Zadru

UDK 81'24:159.946.3-053.4

DOI: 10.15291/magistra.2824

Pregledni rad

Primljeno: 1.4.2018.

Prihvaćeno: 8.2.2019.

SAŽETAK

U radu će se dati pregled ranoga govorno-jezičnoga razvoja, od rođenja do 6. godine života, odnosno do polaska u školu. Razvoj govora suptilan je i složen proces te se odvija pod utjecajem različitih čimbenika. Osim toga to je i socijalan fenomen čiji je razvoj moguć isključivo u uvjetima ljudskog okruženja u kojem najveću ulogu ima obitelj. Vrlo je važno znati da dječji razvoj slijedi određene zakonitosti pa je bitno da roditelji to znaju kako bi ih svjesno mogli pratiti te ih poticati. Dijete u prvih pet godina života nauči da se u razgovoru s drugima mora pridržavati nekih pravila: preispitivati svoje iskaze, govoriti kada je njegov red, uspostavljati očni kontakt. Također, mijenja se način govora s obzirom na sugovornika. To su neki od pokazatelja da je dijete ovladalo pravilima društvenoga jezika. Osim ključnih teorijskim postavki ranoga govorno-jezičnog razvoja, u radu će se staviti naglasak i na usvajanju značenja jezičnih elemenata te osnovnih morfoloških struktura (glagola, imenica, pridjeva).

KLJUČNE RIJEČI: govorno-jezični razvoj, iskaz, pravila društvenog jezika, jezični elementi, morfološka struktura (glagola, imenica, pridjeva).

1. UVODNA RAZMATRANJA

U Engleskoj postoji legenda iz 17. st. koja kaže da je škotski kralj James VI jednom proveo *lingvistički* eksperiment kako bi otkrio kojim su jezikom govorili prvi ljudi na Zemlji pa je tako dvoje tek rođene djece poslao u pratnji gluhe i nijeme dadilje na nenastanjen otok, udaljen od obala Škotske misleći da će

¹ Rad je nastao kao dio modificiranoga završnog rada studentice Petre Paleke pod mentorstvom doc. dr. sc. Slavice Vrsaljko.

tako otkriti od kojeg su jezika potekli svi ostali jezici, a pretpostavljao je da će djeca progovoriti hebrejskim jezikom (Kovačević 1997). Danas nam je jasno da djeca nisu mogla progovoriti niti jednim jezikom ako niti jedan jezik nisu čula oko sebe.

Sposobnost komunikacije veliki je čimbenik za kvalitetu djetetova života. *Jezičnik* je dio svih aspekata njegova života, njegove egzistencije, a i izražavanja vlastitih osjećaja i potreba te način za povezivanjem s drugima. Jezik se sastoji od pet sustava koji uključuju glasove, značenje, poredak i oblike riječi te društvenu upotrebu jezika (Kenn i Masterson 2004).

Važno je razumjeti razliku između fonema i slova jer su u našem jeziku glasovi ponekad predstavljeni s dva slova. Djeca trebaju doći do toga da razumiju da u govoru moraju slijediti određena pravila, a u izgovoru to znači da se moraju uključiti svi fonemi koji trebaju biti u riječi te se ne smiju dodavati ili izgovarati oni koji tamo ne trebaju biti (Kenn i Masterson 2004).

Ostvaraj govora kako konkretnoga sustava u odnosu na jezik kao apstraktan sustav uključuje problem ostvarivanja onih sastavnica u govoru koje bi se mogle označiti nejezičnima, tj. onih sastavnica kojih u jeziku zapravo nema čime se otvara pitanje što jest jezično, te što je govorno, kako je i čime određeno. U jezičnoj se praksi pokazuje, osobito u ranome razdoblju jezičnoga usvajanja, da te, uvjetno rečeno, nejezične sastavnice imaju ne samo fonetsko-fonološka, nego jednako tako i morfološka, sintaktička, pa i leksička obilježja jezičnih sastavnica (Pavličević-Franić 2008: 41).

Dijete koje usvaja jezik razvija se i na drugim područjima te pokušava odgovoriti društvenu sredinu oko sebe pa se stoga ne može promatrati isključivo razvoj jezika, a zanemariti sve druge vrste razvoja.

Što se tiče povijesnog razvoja, izdvojit ćemo nekoliko teorijskih postavki, primjerice one J. Piageta, koji je u osnovi bio biolog, a koji je dao najcjelovitiji prikaz razvoja djeteta. Naime, godine 1920. Piaget opisuje tzv. *egocentrični govor* do kojeg dolazi ispreplitanjem kognitivnog i socijalnog razvoja. U tu je kategoriju uključio tri vrste govora: ponavljanje riječi i slogova koje nema društvene funkcije, monologe u kojima dijete govori samome sebi, kolektivne monologe u kojima drugo lice služi kao poticaj za govor djeteta (Prebeg-Vilke 1991).

Nadalje Vygotsky smatra da je društveno povezivanje i priopćavanje prvobitna funkcija govora. Također, za njega je vrlo veliko značenje egocentričnog govora jer predstavlja prijelaz od vanjskog govora prema unutrašnjem. Drži da je jezik sredstvo kojim djeca djeluju u vlastitoj okolini.

Skinner je pak tvrdio da djeca jezik uče pomoću uvjetovanih refleksa koji su tvorili osnovu njegove teorije učenja. Prema toj teoriji važna su dva pojma: poticaj ili podražaj te potkrepljenje. Iako uvjeren u svoju teoriju, Skinner nije mogao utvrditi što je to točno što predstavlja potkrepljenje za dijete koje uči svoj jezik. Nekoliko istraživača Elliot (1981) koji su proučavali razgovore između majke i djece ustanovili su da majke potkrepljuju dječje iskaze kada su istiniti, a ne nužno i gramatički točni. U literaturi nalazimo na primjere u kojima vidimo kako majke oblikuju dječje pokušaje da nešto kažu sve dok njihovi izražaji ne postanu društveno prihvatljivi, odnosno razumljivi (Prebeg-Vilke 1991).

Noam Chomsky postavlja teoriju jezika u kojoj naglašava usporedbu između djeteta i lingvиста. I lingvist i dijete imaju na raspolaganju osnovne podatke o jeziku koji čuju oko sebe te na temelju toga pokušavaju konstruirati sustav jezika. Podaci koje dijete prima predstavljaju *input* (*unos*) koji ulazi u mehanizam za stvaranje jezika a kao *output* dobivamo sustav jezika za koji imamo podatke. Kod Chomskog nailazimo na naglašavanje jezične kreativnosti, koja je definirana kao sposobnost izvornog govornika da proizvede i razumije rečenice, koje nikad prije nije čuo. Izvorni govornik proizvodi rečenice koje su u skladu sa sustavom njegova jezika i razlikuje ih od rečenica koje nisu s njima u skladu. Također, Chomsky smatra da izvorni govornik ima izvor znanja o strukturi vlastitog jezika koji ga vodi prema njegovu korištenju. To znanje naziva se *jezičnom kompetencijom* (*sposobnošću*). Tvrdio je da gotovo sva djeca do pete godine života nauče osnovne strukture svog jezika, unatoč razlikama u inteligenciji i okolini koja ih okružuje (Prebeg-Vilke 1991). Nadalje osim Chomskoga i prema Mc Neillu postoje urođene „inicijalne lingvističke strukture“ kojima dijete shvaća jezik i njime ovladava (Stančić i Ljubešić 1994: 184). Usko povezano s urođenom sposobnosti je proces maturacije koju definiramo kao proces koji se odnosi na stjecanje sve veće spremnosti organa i organizama kao cjeline za vršenje različitih funkcija prilagođavanja, pri čemu se ova spremnost povećava bez sudjelovanja vanjskih podražaja i vježbi (Stančić i Ljubešić 1994).

2. PROCES USVAJANJA MATERINSKOGA JEZIKA TE RAZVOJ GLASOVNOG SUSTAVA U DJETETA

Kada govorimo o procesu usvajanja materinskog jezika, podrazumijevamo najmanje četiri aspekta tog procesa:

1. usvajanje glasovnog sustava (počinje s fiziološkim krikom odmah nakon rođenja djeteta);
2. upotrebu jezičnih oblika vlastitog jezika, tj. gramatiku;
3. sposobnost razumijevanja i priopćavanja značenja, tj. semantiku;
4. sposobnost da se upotrebom govora nešto uradi ili postigne, tj. da se komunicira.

Ta se četiri aspekta međusobno uvjetuju i ovise jedan o drugome, ona su neodvojiva. Usvajanje jezika započinje prije negoli dijete izreče prvu riječ. Ono započinje u trenutku kada novorođeno djeteta i majka uspostave međusobnu vezu koja će biti osnova za komunikaciju sa svijetom i iz koje će proizaći djetetova sposobnost svladavanja glasovnog i gramatičkog sustav jezika, da počne razumijevati svijet koji ga okružuje i da ono kao dio tog svijeta u njemu ostvaruje svoje želje i potrebe. Uz pomoć odraslih, u većini slučajeva majke, djetetu je omogućeno da uđe u jezičnu zajednicu i spozna kulturu koje dio je njegova materinskog jezika (Prebeg-Vilke 1991). Proces usvajanja jezika prema Ljubešić (2003) ovisi i o razvoju različitih domena i sposobnosti kao što su: percepcija, kognicija, motorika i socijalizacija.

Kada govorimo o razvoju glasovnog sustava, moramo imati na umu da za nj vrijedi isto pravilo kao i za ostale oblike jezičnoga sustava – moramo uzeti u obzir i receptivnu i produktivnu varijantu, koje se isprepliću, ali se za jezični razvoj djeteta u jednom trenutku čini da je važnija jedna, a u drugom druga. Svima nam je poznato da djeca proizvode glasove već od rođenja, njihovo je prvo glasanje plač. Međutim, negdje između šestog i osmog tjedna života djeca počinju proizvoditi glasove koji nemaju veze s plačem – počinju gukati i tepati. Roditelji i ostali odrasli ljudi koji su djetetu bliski smatraju početak gukanja velikim događajem. Međutim, ni plač ni gukanje znanstvenici ne smatraju još pretečom jezika, jer oni nemaju karakteristike glasova govora (Prebeg-Vilke 1991). Naime, od rođenja do trećeg mjeseca što se tiče slušanja dijete se uznemiri na jake zvukove; smiješi se, širi oči; stišava se ako je plakalo, a što se tiče govora guguće; plače različito na

različite potrebe (Posokhova 2008).

Stoga u prvom mjesecu života djeca ne izvode nikakvih pokreta ni radnji s organima govora, osim što otvaraju i zatvaraju usta. Ivo Škarić (1973) u dječjem glasanju našao je sljedeće osnovne kategorije:

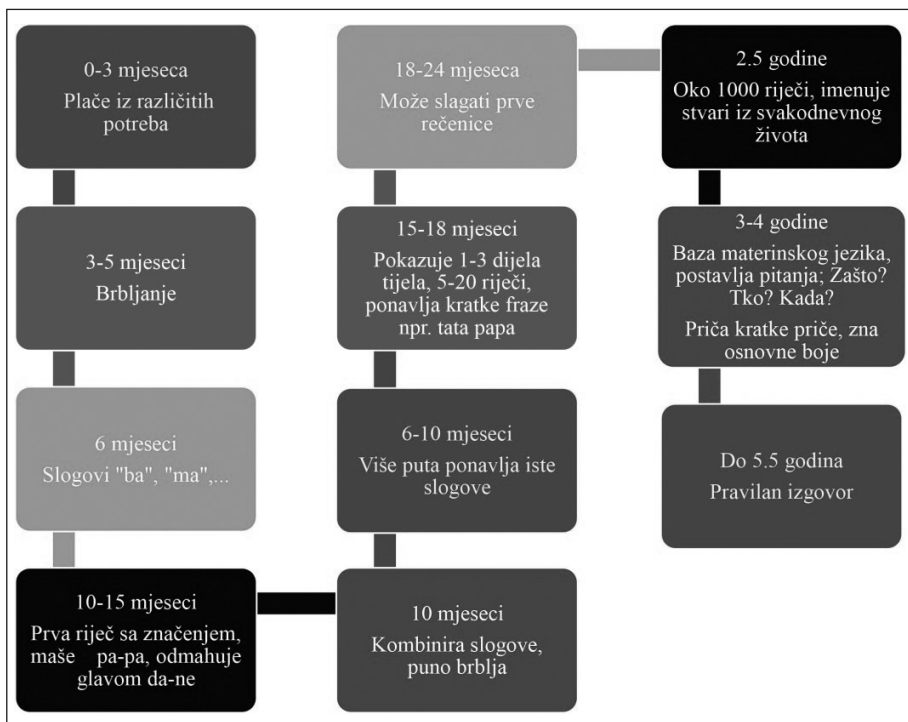
1. Fiziološki krik simptom je djetetova fizičkoga i fiziološkog stanja. Krik su istraživači prepoznali u nekoliko potkategorija: u plaču, u smijehu, jaukajući, dahtanju, stenjanju, kričanju. U kategoriju krika uključili su i kašljanje, štucanje, kihanje.
2. Poetski izraz izražava jednostavno, poetsko ljudsko raspoloženje koje se može karakterizirati kao osjećaj harmoničnosti i zadovoljstva. Kao oblici poetskog izražaja definirani su pjevanje, gukanje, cvrkutanje.
3. U dječjem su glasanju utvrdili ove osnovne oblike igre: igra govornim organima, oponašanje (sebe i zvukova okoline) i skandiranje.
4. Ekspresiju definiraju kao izražavanje afektivnih i emotivnih stanja. Slična je fiziološkom kriku po načinu formiranja izraza, a razlikuje se od njega po sadržajima koje izražava. Univerzalno je prepoznatljiv sadržaj ekspresivnog izraza: bijes, žalost, radost, veselje, ljutnja, negodovanje.
5. Fonička komunikacija može biti izražena u govoru, ali i izvan njega. Govorni izraz javlja se u tri osnovna oblika, koji kronološki idu ovim redom: globalni govorni izraz, artikulirani govorni izraz i jezični govorni izraz (prema Prebeg-Vilke 1991).

U razdoblju do tri i pol mjeseca, a i u nekoliko sljedećih dijete upotrebljava predgovorne izraze. To su: (*aaa*), (*buuu*), (*gaaa*), (*kaaa*), (*lee*). Sastojao se od veoma produljenog vokala ili od konsonanta nakon kojeg slijedi vokal. Izrazi se javljali istim redom kojim su ovdje navedeni, što znači da je dijete prvo uspjelo proizvesti samoglasnik (*a*), odmah nakon toga zatvoreno (*u*), a tek nakon dužeg vremena (*e*). Što se tiče konsonanata, prvo je uspjelo proizvesti (*b*, *g*, *k*), a tek mnogo kasnije (*l*). Pojava glasa (*l*) na primjeru iskaza roditelja začudila ih je, jer će taj glas poslije djetetu predstavljati poteškoću u izgovoru sve do dvadeset drugog mjeseca, a vjerojatno i dulje (Prebeg-Vilke 1991). Osim glasova dijete kombinira i duljine vokala, a ubacuje u izraze i kratke stanke. Predgovorno izražavanje djeteta činilo joj se poput igre, kao da dijete postaje svjesno svojih govornih organa te jednostavno ispituje koje sve glasove (i zvukove) može proizvesti. U tom se razdoblju dijete počelo smijati raznim osobama, i to naglas. To je također jedan

od predgovornih izraza, a posebno je važan jer znači da se dijete sve više okreće svijetu stvari i ljudi koji ga okružuje, da sve više prati što se oko njega zbiva, pa tako i što se oko njega ili njemu govori.

Dijete se dakle u tom periodu, a i poslije glasa se različitim glasovima, uključujući p, b, m; stvara zvukove grgljanja; vokalno pokazuje nezadovoljstvo i uzbuđenje. Nadalje očima traži izvor zvuka; primjećuje zvučne igračke; reagira na promjene tona u glasu koji mu se obraća (Posokhova 2008).

Govorni se izraz javlja prije i mnogo češće nego oponašanje, pa se ne bi moglo tvrditi da je potreba za govorom rezultat želje za oponašanjem glasova ljudi koji okružuju dijete. Dijete i ne može drugačije usvojiti jezik nego oponašajući govor sredine, ali ne čini to da tako da bi neposredno nakon modela ponovilo taj model, štoviše, u dobi od dvije godine djeca nerado neposredno oponašaju model koji im se pruži, čak izrazito odbijaju kad odrasli od njih zahtijevaju. Dijete je očito više motivirano govoriti, nego oponašati. Negdje oko šestog mjeseca glasovi koje ih dijete izgovara postaju prepoznatljivi. Ono proizvodi različite kombinacije

SLIKA 1. Grafički prikaz razvoja govora (Posokhova 2008).

glasova koji se mogu opisati na način na koji opisujemo glasove govora odraslih. Obično se izmjenjuju i ponavljaju zvučni konsonanti s otvorenim vokalima (*ma-ma-ma*), (*ga-ga-ga*), i tu je, čini se, zametak slogova. Ali povremeno, već mnogo ranije, dijete proizvodi glasove, pa čak i slogove što ih njegova okolina prepoznaje kao riječi s određenim značenjem koje nose i određenu poruku. U neke djece tepanje traje duže nego u druge. Potraje li duže, poprima naglasak i intonaciju govora sa značenjem, pa se čini kao da dijete proizvodi iskaze u nekom razumljivom jeziku. U tom se periodu obično pojavljuju prve riječi. Većina djece proizvodi razumljive riječi između 12. i 18. mjeseca (Prebeg-Vilke 1991).

U daljnjim će razvojnim fazama od 2 do 3 godine razumjeti razlike u značenju riječi; slijediti dvije upute u nizu, a što se tiče govora navodit će riječ za gotovo sve stvari i pojmove; često tražiti predmete imenujući ih, govor će biti razumljiv i poznatom krugu slušača (Posokhova 2008).

3. USVAJANJE ZNAČENJA JEZIČNIH ELEMENATA TE OSNOVNIH MORFOLOŠKIH STRUKTURA (GLAGOLA, IMENICA, PRIDJEVA)

Djeca usvajaju jezik automatski i čine to bez velikog napora, i to kombiniranim efektima naslijeđem danih lingvističkih sposobnosti i izloženosti lingvističkoj okolini (Sternberg 2005).

Prema nekim teorijama dijete gramatičke oblike svog jezika uči oponašajući govor odraslih. Međutim, pravila djetetova jezičnog sustava vrlo često ne odgovaraju pravilima jezičnog sustava odraslih. Jasno je da dijete ne uči pravilnosti jezičnog sustava radi njih samih. Jezični sustav je instrument pomoću kojeg dijete izražava svoje potrebe i želje u jeziku, s pomoću kojeg taj jezik funkcionira. Kad djeca počnu proizvoditi skupine glasova koje odrasli prepoznaju kao riječi, neko se vrijeme zadržavaju na toj tzv. *holofrastičnoj fazi upotrebe jezika*. Karakteristika je tih prvih riječi da dijete ne imenuje njima samo neki predmet, osobu ili situaciju, nego izražava i svoj odnos prema njima. *Holofraza* (iskaz od jedne riječi), nerasčlanjena je doživljajna cjelina. Iskazi djece u toj dobi maksimalno su informativni u kontekstu u kojem se pojavljuju. Na primjer, ako dijete želi bananu, vjerojatnije je da će reći *banana* nego *hoću*, a ako mu se nudi banana, a ono je ne želi, odgovor će najvjerojatnije biti *ne*. Kombiniraju jezik i kontekst na najekonomičniji mogući način, i tako najbolje iskorištavaju svoje ograničene jezične mogućnosti. Iskaz je međutim maksimalno informativan sa stajališta djeteta. Takva upotreba holo-

fraze pokazuje da dijete rabi kontekst iskaza kako bi proširilo moć izražavanja. Greenfield i Smith (1976) promatrali su na koji su način dva dječaka upotrebljava holofrazu i kako se ona razvijala da bi poslužila različitim jezičnim funkcijama u tijeku njihova promatranja. Najprije je jezik služio samo kao komentar uz radnju i njime se nije davala nikakva nova informacija. U drugoj su fazi dječaci ograničili pažnju na jedan predmet i radnju koja je bila u vezi s njim upotrebljavajući jezik u izražavanju različitih funkcija. Tu se pojavljivala imenica kao objekt, imenica u dativu, glagol koji izražava radnju ili stanje. Konačno su počeli promatrati odnos među dvama predmetima pa ako su željeli da se neka radnja ponovi, rekli bi *opet*. Greenfield smatra da je ono što se najviše doima u govoru djece te dobi činjenica da ona komuniciraju sa svojom okolinom nevjerojatno spretno, iako su im jezične mogućnosti vrlo ograničene. Govoreći ona vrše nekoliko radnji – usmjeravaju pažnju prema jednom predmetu, protestiraju zbog nečega, pitaju i komentiraju. Iako se čini da upotrebljavaju jezik kako bi upozorila na jednu karakteristiku neke radnje, ona svoj iskaz uključuju u drugu aktivnost, što onda tom iskazu proširuje značenje i upućuje odrasle na to da upotrijebe cijelu rečenicu kako bi preveli značenje koje je dijete imalo na umu (Prebeg-Vilke 1991).

Riječi kao što su pomoćni glagoli, zamjenice i sve one koje nemaju značenje samo za sebe, kao što to imaju glagoli i imenice Roger Brown naziva *funktorima*. U telegrafskom govoru djece oni ne postoje. Kako se govor postepeno razvija i rečenica popunjava, tako dijete počinje upotrebljavati funktore. Prema poznavanjem, danas već klasičnom istraživanju koje je Brown proveo s grupom američkih psiholingvista, sva promatrana djeca kojoj je engleski materinski jezik počinju s istim funktorima, da bi postepeno usvojila niz od četrnaest funktora po istom redosljedju. Pažljivim promatranjem i praćenjem djece istraživači došli su do izuzetno zanimljivih i vrijednih podataka o tome kako djeca i u kojoj dobi usvajaju pojedine gramatičke strukture. U mnogo slučajeva različiti istraživači dolazili su do suprotnih rezultata.² Zanimljivo je spomenuti da djeca u stvaranju svojih gra-

² Osim projekata, kojim su istraživali kako djeca usvajaju sintaksu, mnogo je psiholingvista 60-ih i 70-ih godina nastojalo proniknuti tajnu djetetova razumijevanja značenja u okviru rečenice, i uz pretpostavku da je sposobnost za usvajanje jezika urođena i da su svi jezici u svojim dubinskim strukturama slični, ako ne istovjetni. U Berkeleyu, u SAD-u, radilo se na projektu koji je trebao potvrditi hipotezu o postojanju općih procesa u sjećanju jezičnih znanja. Pošli su od pretpostavke da djeca na različitim jezicima pokušavaju reći iste stvari, ali im s obzirom na različite površinske strukture jezika u nekim jezicima to lakše polazi za rukom, u drugom teže. U taj su projekt osim engleske djece u SAD-u bila uključena i turska, talijanska i jugoslavenska djeca, u prvoj fazi, a druga faza je trebala obuhvatiti i djecu drugih jezika. Projekti nisu opravdali nade. Nije se došlo do velikih novih otkrića o usvajanju novih jezičnih značenja u djece, vjerojatno i stoga što su istraživači pojedine faze razvoja jezika smatrali homogenima umjesto da ih uzmu kao jedno od važnih razdoblja razvoja (npr. period telegrafskog govora), a i stoga što nisu mogli zasigurno dokazati da

matičkih sustava prolaze različite faze (Prebeg-Vilke 1991).

U svakom jeziku poredak riječi je drugačiji. Dijete mora ovladati time kako smisleno povezati riječi u rečenici. *Gramatika* je vrlo složena te nije neobično za čuti da netko komentira da je nešto gramatički nepravilno pa je tako zadivljujuće kojom ju brzinom i lakoćom djeca usvajaju (Kenn i Masterson 2004).

3.1. Glagolska i imenska morfologija u ranom usvajanju hrvatskoga jezika

Kao što smo istaknuli, tijekom prve godine života priprema se glasovna baza govora i razumijevanja kada se pojavljuju prve smislene riječi. Sada se razvoj govora prati po broju riječi koje dijete izgovara. Nakon što usvoji prvu riječ, slijedi razdoblje sporog usvajanja novih riječi, do 18. mjeseca kada dolazi do razdoblja koje se zove eksplozija imenovanja. Što se tiče vokabulara, razvojem djeteta on se širi pa tako primjerice sa samo 18 mjeseci obuhvaća 100 riječi. Tada nastupa faza u kojoj dijete počinje koristiti kompleksnije izraze i dolazi do osnovnog shvaćanja sintakse, faza telegrafskog govora dok se s tri godine vokabular utrostručio i doseže do preko 1000 riječi (Sternberg 2005).

Također, uz imenice, u djetetovu rječniku prisutni su i glagoli, pokazne zamjenice i opisni pridjevi. U drugoj godini iskaz raste. Tada dijete koristi imenice i glagole, ali bez prijedloga i veznika i nije prisutno slaganje u rodu, broju i padežu. To se naziva telegrafski govor. (prema Starc; Čudina Obradović; Pleša; Profaca i Letica 2004).

Istraživanja usvajanja jezika usmjerena su i na pojavnost vrsta riječi i njihovih oblika. Tako rana istraživanja pokazuju da šezdeset posto riječi u razdoblju jednočlanih iskaza čine imenice, dok se oko dvadeset posto riječi odnosi na glagole. Ovaj se odnos s porastom dobi mijenja, te nam može biti pretpokazatelj kasnijeg jezičnog razvoja. U procesu promjena uloga riječi mijenjaju se i njihova morfološka obilježja. Razvedenost morfologije u hrvatskome jeziku nudi djetetu veliki broj mogućih odabira sufikslnih morfema za iskazivanje istoga oblika, te je stoga njihovo usvajanje zahtjevnije, a mogućnost pogreške veća. Sustavna istraživanja ranoga jezičnoga razvoja u hrvatskome jeziku počela su se provoditi tek u novije vrijeme, pa još uvijek ne postoji iscrpan opis procesa njegovog usvajanja. Na uzorcima spontanoga govora djeteta od 18 i 26 mjeseci učinjena je raščlamba grama-

je određeno dostignuće u jeziku rezultat lingvističkog, a ne intelektualnog razvoja. Kad god promatramo kako se razvija dječji rječnik, zapravo moramo imati na umu dvije stvari: razvoj rječnika i razvoj koncepta što ga riječ predstavlja (Prebeg-Vilke 1991).

tičke morfologije na tri razine:

- a) Obilježja usvojenosti glagolske i imenske morfologije
- b) Odnos čestotonosti i kakvoće usvojenih gramatičkih morfema
- c) Odnos slijeda, točnosti i značaja usvojenih gramatičkih morfema unutar glagolske i imenske morfologije. (Blaži; Vancaš i Kovačević 2001. prema Lieven i sur. 1992).

Nadalje, od druge do treće godine dijete razumije razlike u značenju riječi, imenuje riječ za gotove sve stvari i pojmove, često traži predmete kako bi ih imenovalo, a govor mu je razumljiv većini slušača. U drugoj godini govor se sastoji od imenica i glagola koje je stvorilo samo (bi-bi, am-am, vau-vau) i onih koje je usvojilo od odraslih (tata, mama, auto, sok). U drugoj polovici druge godine života dijete počinje povezivati riječi i stvarati prve rečenice ("Ne piti", "Gdje mama?"). Dvogodišnjak mnogo više riječi razumije nego što ih može izgovoriti te je izgovor većine glasova još nejasan. (Posokhova 2008). Usvojene je dakle govor koji je gramatički ispravan.

Nadalje od treće do četvrte godine služi se rečenicama koje imaju četiri i više riječi, obično govori s lakoćom bez ponavljanja slogova ili riječi, kreira priče o događajima u vrtiću i kod prijatelja (Posokhova 2008). U ovome razdoblju djetetova života pojavljuju se skoro sva gledišta gramatičkih rješenja. Od treće do četvrte godine dijete također shvaća glasovnu strukturu riječi i primjećuje da su riječi koje su napisane sve zasebne jedinice (Starc; Čudina Obradović; Pleša; Profaca i Letica 2004).

Svako dijete ima pasivan i aktivan fond riječi. U pasivan fond ubrajaju se sve one riječi koje dijete razumije, ali ih ne upotrebljava u govoru. Mnogo je važniji fond aktivnih riječi, tj. količina riječi koje dijete koristi u vlastitom govoru te ih u potpunosti razumije. Često se prema količini aktivnog fonda riječi procjenjuje mentalni razvoj djeteta.

U daljnjim godinama svoga života (od 5. do 6. godina) dijete se koristi svim vrstama rečenica, govor je skroz gramatički točan, dok gramatička struktura kojom se koristi uključuje množinu, padeže, glagolska vremena, prijedloge itd. U tom je vremenu dijete sposobno razumjeti i reproducirati kompleksnije i neuobičajene rečenične konstrukcije. Nakon osnovnih faza razvoja govor se razvija usavršavanjem sintakse (Sternberg 2005).

Istraživanja ranoga usvajanja jezika često ukazuju na razlike u vremenu pojavlji-

vanja i proizvodnje pojedinih kategorija riječi unutar istoga jezika, te u različitim jezicima. Razlozi takvih nalaza mogu biti i u individualnim razlikama ispitanika i u problemima funkcionalnoga odnosno formalnoga određivanja kategorija (Blaži; Vančaš i Kovačević 2001. prema Lieven i sur. 1992). Podatci o pojavnosti pojedinih vrsta riječi i njihovih oblika govore o prevladavanju imenskih početaka u velikom broju jezika (engleski, njemački).

Dugi niz godina provodila su se istraživanja u području ranoga usvajanja hrvatskoga jezika (Kovačević; Babić; Brozović; 1998; Katičić; 1997; Kovačević 1999) kako bi se opisom obilježja usvajanja dobio uvid u uredan jezični razvoj, te se prepoznala odstupanja (Blaži; Vančaš i Kovačević 2001).³ Na primjeru istraživanja govora djevojčice Antonije, utvrđeno je kako prevladavaju imenice -e deklinacije, zatim imenice -a deklinacije, dok se imenice -i deklinacije još ne pojavljuju. Antonijino morfološko označavanje u dobi od 18 mjeseci pokazuje visoki stupanj točnosti: djevojčica gramatički točno uporabljuje rod, broj i padež imenica, osim u konstrukciji *Baci lopač* (loptu). U ovome pretvaranju imenice ženskoga roda u muški rod, morfološki oblici koje djevojčica rabi za *lopač*, izvedeni su analogijom na druge imenice čiji oblik fonološki odgovara navedenome (primjerice *kotač*) te je slaganje s obzirom na taj oblik gramatički točno. Premda je, dakle, ishodišno riječ pogrešnoga roda, uporabljene morfološke forme postoje u hrvatskome jeziku i gramatički točne. U dobi od 26 mjeseci broj imenica koje dijete rabi u 30 minutnom razgovoru s majkom udvostručava se (11 imenica). Podjednaki je broj imenica muškog i ženskog (4:5), a pojavljuju se i dvije imenice srednjega roda (jajčeko; mekeco). Ovi deminutivi imenica obilježje su kajkavskog dijalektalnog područja kojemu pripada i Zagreb. I u dobi od 26 mjeseci sve su imenice u jednini. Od padeža je najzastupljeniji nominativ, a slijede akuzativ, genitiv, te lokativ i instrumental. S obzirom na klase deklinacija, ponovno je najproduktivnija klasa

³ Istraživanjem provedenim na uzorku spontanoga govora djevojčice Antonije pokušalo se istražiti odnos čestotnosti glagola i imenica u najranijem razdoblju usvajanja jezika, te dobiti neke pokazatelje obilježja usvojenosti glagolske i imenske morfologije. Bogatstvo morfološke razvedenosti u hrvatskome jeziku nudi veliki izbor sufiksalskih morfema za gramatičko označavanje, a time i velik broj mogućih pogrešnih odabira. Stoga je cilj bio načiniti i analizu pogrešaka pri morfološkom označavanju imenica odnosno glagola u procesu usvajanja jezika djevojčice Antonije. Antonija je prvorođeno dijete u obitelji. Živi u jednojezičnoj sredini u kojoj prevladava zagrebačko-kajkavski dijalekt. Njezin je jezični razvoj longitudinalno praćen od osam mjeseci periodičnim snimanjem govora na kasefotonsku vrpču te snimanjem putem video kamere. Za potrebe rada obrađena su dva zapisa (u dobi djeteta od 18 i 26 mjeseci), a svaki zapis predstavlja 30 minutni nestrukturirani razgovor (interakciju) majke i djeteta. Analizirajući pojavnost imenica vidljivo je da u dobi od 18 mjeseci djevojčica rabi 5 različitih imenica (teta, pusa, ključ, tata, lopta). Tri su imenice muškoga roda, a dvije ženskoga roda. Sve su imenice u jednini, od toga dvije u nominativu, te po jedna u genitivu, dativu i akuzativu.

deklinacije -e, zatim dolazi deklinacija -a, dok se imenice deklinacije -i još uvijek ne pojavljuju (Blaži; Vancaš i Kovačević 2001).

-a	vrtić, mljekeco, jajčeko, brošić
-e	prijateljica, tata, mama, baka, glava
-i	—

Analizirajući morfološko označavanje imenica u dobi od 26 mjeseci vidljivo je da djevojčica griješi pri uporabi instrumentala ispuštajući prijedlog *s* u iskazu: *idem mamom*. Ovaj nepotpuni instrumental govori nam da veća gramatička zahtjevnost uvjetuje i veće pogreške. Dijete koje je pokazalo izrazitu točnost pri manje zahtjevnom gramatičkom označavanju griješi kako raste gramatička i spoznajna težina. Instrumental ne zahtjeva samo poznavanje prijedloga već i njihovu funkcionalnu uporabu, a ona je uvjetovana spoznajnim razvojem. Usvajanje sheme tijela, orijentacija u prostoru, konverzacija količine i veličine mentalne su aktivnosti vezane uz usvajanje i uporabu prijedloga. Zbog ovih složenih preduvjeta, prijedlozi se usvajaju kasnije od ostalih kategorija riječi. Stoga ne čudi što u ovoj ranoj dobi djevojčica ispušta *s*. Pogreška je očekivana i ukazuje na neku vrstu usuglašenosti jezičnoga i spoznajnoga razvoja, te je u skladu s podacima o usvajanju prijedloga u nekim drugim jezicima s obzirom na kronološku dob (Isto.).

Preuzimajući obrazac govora odraslih, dijete oslovljava sebe u trećem licu, onako kako ga oslovljava okolina (npr. *Antonija hoće mljeko*). Upravo ulazni jezik čini ovaj oblik perceptivno najdostupnijim pa se on najranije usvaja i postaje najučestaliji. Od vremenskih oblika najučestaliji je prezent (i to prezent trećega lica jednine s nastavcima -e, -a), što je uvjetovano učestalošću ovoga oblika u svakodnevnom govoru. U dobi od 18 mjeseci uz sedam glagola u prezentu javlja se i jedan imperativni oblik. Pojava imperativa prije drugih glagolskih oblika motivacijski je uvjetovana (primjerice: *Daj mekeca*). Dječje potrebe na izvjestan način "diktiraju" usvajanje i iskazivanje jezičnih oblika koji omogućavaju njihovo zadovoljavanje (Blaži; Vancaš i Kovačević 2001).

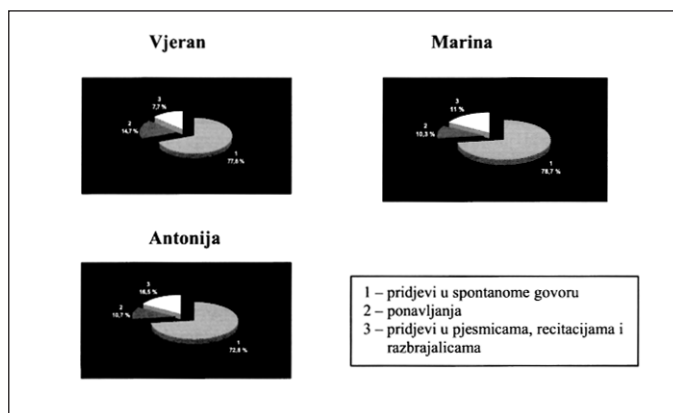
3.2. Pridjevi u ranom jezičnom razvoju

U razvoju govora dijete prolazi kroz različita razdoblja. Iako primarno prevladavaju imenice i glagoli, u dječjem rječniku pojavljuju se i ostale vrste riječi. Učenje novih riječi nije samo spontano već se ono događa i kroz pjesmice, brojalice i

slušanjem priča. Djeca oduvijek pokazuju zanimanje za priče i pjesme te često ponavljaju njihove dijelove s odraslom osobom čak i onda kada ne razumiju u potpunosti značenje izrečenog. Sama melodioznost u pjesmicama veliki je pokretač razvoja dječjeg rječnika (Kuvač i Cvikić 2002)

Jedan od načina na koji se postiže melodioznost, slikovitost i ritmičnost u književno-umjetničkim djelima jest uporaba pridjeva.

Odsjek za logopediju Edukacijsko-rehabilitacijskoga fakulteta u Zagrebu, 1994. godine započelo je trogodišnje praćenje dviju djevojčica i jednog dječaka u njihovoj interakciji sa sugovornikom. U analizu su uključeni samo opisni i jednim dijelom odnosni pridjevi, a nisu bili uključeni posvojni pridjevi. Pridjevi su se pojavili u tri različite skupine:

SLIKA 2. Pojavnost pridjeva u spontanome govoru, pjesmicama, pričama i razbrajalicama te doslovno ponovljenih pridjeva (Kuvač i Cvikić 2002).⁴

Što se tiče odnosa pridjeva u spontanome i naučenome govoru, s obzirom na to kada se pridjevi javljaju u spontanome, a kada u naučenome govoru, razlikuju se četiri vrste odnosa: 1. *spontani govor* → *naučeni govor* – pridjev se prvo pojavljuje u spontanome govoru, naknadno u naučenome; 2. *naučeni govor* – pridjev se javlja samo u naučenome govoru; 3. *naučeni govor* → *spontani govor* – pridjev se prvo javlja u naučenome govoru, a nakon nekog vremena i u spontanome govoru; 4. *istovremeno* – pridjev se istovremeno javlja i u spontanome i u naučenome govoru (Kuvač i Cvikić 2002).

⁴ Najveća pojavnost pridjeva je u spontanome govoru te iznosi u prosjeku 75% svih izgovorenih pridjeva. Pjesme, brojalice i priče su tekstovi koje je dijete zbog čestog ponavljanja zapamtilo te ih je sada sposobno samostalno koristiti. Za potrebe istraživanja ovakav govor nazvan je *naučenim govorom* (NG) (Kuvač i Cvikić 2002).

4. RANI LEKSIČKI RAZVOJ - ODNOS NADREĐENE I OSNOVNE RAZINE U USVAJANJU RIJEČI

Dječji leksički razvoj nije određen samo usvajanjem novih riječi već je mnogo zahtjevniji proces povezivanje riječi unutar kategorija i međusobno povezivanje različitih kategorija.

Usvajanje i pohranjivanje riječi neograničen je proces, međutim, njegov intenzitet iako nikada ne prestaje, s vremenom opada. Razlog tomu je djetetova veće kronološka dob i bolja ovladanost jezikom. Proces koji neprekidno utječe na promjene u mentalnome leksikonu jest stvaranje mreža među riječima. Za dijete je bitna spoznaja da se veći broj predmeta može imenovati jednim imenom te da postoje određeni odnosi i veze među riječima. Stvaranje tih mreža i odnosa odvija se sporo i direktno je povezano s ostalim razinama dječjeg razvoja.

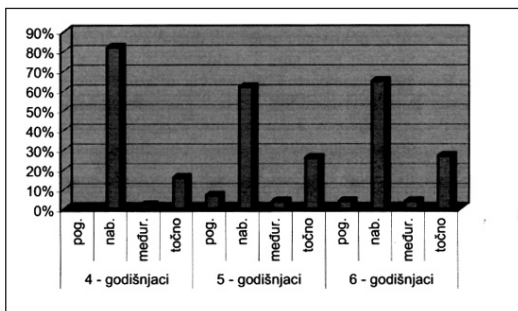
Postoji više teorija kako djeca usvajaju značenja riječi, jedna je teorija koju tumače Champan (1992) i McLaughlin (1998) po kojoj djeca kada usvajaju nove riječi rabe takozvano „brzo povezivanje“, odnosno da brzo stječu informacije o riječi u prvih nekoliko susreta s njom koje se pohranjuju u trajno pamćenje, dok kasnije, u vrijeme produžene faze „brzog povezivanja“, koja uključuju još susreta s riječju, pohranjuju se ostatak dostupnih informacija (Ljubešić 2003).

Djeca u izgradnji leksikona prvo stvaraju osnovnu razinu kategorije. Nadređena razina povezuje sve „hiponime“ koji se nalaze na osnovnoj razini pa će npr. zelena, žuta, crvena i plava biti hiponimi nadređene razine-*boja* (Kuvač i Mustapić 2003).

Pilotsko istraživanje provedeno je u skupini od petnaestero djece u dobi od 4 do 6 godina u svrhu ispitivanja jeli djeci lakše svrstati različite pojmove pod jedan zajednički pojam ili jednom pojmu pridružiti sve pojmove koji mogu biti obuhvaćeni tim pojmom.

Za djecu su oblikovana dva zadatka, oba je činilo devet istih slika, a sve su prikazivale predmete osnovne razine (npr. pas, mačka ili naranča, banana...). U prvom zadatku djetetu je zadano da svrsta različite predmete na slikama pod jedan zajednički pojam, tj. da imenuje nadređenu razinu. To bi značilo da dijete npr. sliku naranče i banane stavi pod zajednički pojam voća. Provedbom drugog zadatka, djetetu je dano svih 9 slika, a dijete je trebalo izdvojiti samo sliku koja je od njega tražena (npr. *Daj mi sliku na kojoj je voće.*) Ovim se nastojalo ispitati dječje razumijevanje nadređene razine.

Kako bi se ispitala postojanost mreže, djeci je ponuđeno da imenuju sve predmete određene kategorije njihovom nadređenom razinom.

GRAFIKON 1. Prikaz imenovanja nadređene razine

Iz pilotskog istraživanja može se zaključiti da je većina djece usvojila pojmove nadređenih razina različitih kategorija iako se veći dio njih ipak oslanja na riječi koje pripadaju osnovnoj razini (Kuvač i Mustapić 2003).

Prethodnim poglavljima pokazalo se kako odmak od jezičnoga sustava u dječjem govoru ne nosi nužno i obilježje nejezičnosti, nego se može smatrati privremenim širenjem jezičnoga polja, i to oblikom pragmatičnoga širenja koje ima za posljedicu oblikovanje specifičnoga semantičko-gramatičkoga sustava, a unutar polja jezične inovacije. Do navedenoga je zaključka došla Pavličević-Franić (2008).

5. GOVORNI RAZVOJ PREDŠKOLSKOG DJETETA

Dijete do polaska u školu od 4 do 5 godine pažljivo sluša kratke priče i odgovara na jednostavna pitanja vezana uz njih; čuje i razumije većinu što se kaže služi se pravilnim rečenicama; većinu glasova izgovara ispravno; zna prepričati događaj ili priču; lako komunicira s odraslima i drugom djecom (Posokhova 2008). Govor se uči, a put do pravilnog govora je dug. Brojne su značajke govora pa se kaže⁵:

⁵ Prvi krik novorođena djeteta prvi je izraz ljudskog govor. U konkretnom suodnosu dijete-majka, dijete-odrasli, dijete-dijete, dijete se sporazumijeva mimikom, gestom, gukanjem, vokalizacijom, što je tek početak govornog izraza, predlingvistička faza ili pripremno razdoblje razvitka govora u prvoj godini života. Lingvistička faza-faza usmenog govora, javlja se u drugoj godini života, a traje do polaska u osnovnu školu. Govor se svladava postupno. Nakon prve riječi-rečenice, javlja se rečenica od dvije riječi, potom kratke rečenice od tri ili četiri riječi, a tek u četvrtoj ili petoj godini potpuna, složena rečenica. Pri razvitku govora treba uvažavati razvitak živčanog sustava djeteta, što je preduvjet da dijete može naučiti govoriti i da ovlada govorom. Razvitak govora ovisi i o zdravlju djeteta, razvijenosti njegovih govornih organa, spolu, učenju, motivaciji, o sredini u kojoj dijete živi i aktivnostima djeteta. Također, za pravilan razvoj govora potreban je model, a to su roditelji, odgajatelji, kasnije i učitelji. Treba obratiti pozornost te uvažavati individualne razlike jer uzrastom i stečenim iskustvom predškolsko dijete sve više izražava svoje potrebe, želje i htijenja (Vodopija 2006).

- govor je proizvod glasova i glasovnih kombinacija;
- sredstvo usmenog kazivanja, izražava želje, misli i osjećaje;
- sredstvo obavješćivanja, suosjećanja i utjecaja;
- sredstvo stjecanja znanja o ljudima i svijetu;
- sredstvo komunikacije, oruđa mišljenja, asocijacija i sl.

Radom u dječjem vrtiću može se mnogo učiniti za unapređenje jezika i razvitak govora. Svako dijete pri dolasku u vrtić sa sobom donosi različitosti i specifičnosti svoje sredine. Djeca u vrtić dolaze s rječnikom iz roditeljskog doma, a u vrtiću usvajaju rječnik svakodnevne komunikacije, kao i tematski rječnik. U bogaćenju dječjeg rječnika potrebno je koristiti svaku situaciju i sve mogućnosti da dijete riječi pravilno imenuje. Odgajatelji u svom radu susreću pojavu tepanja i mucanja. Tepanje je često posljedica pogrešne artikulacije (umjesto *ruka* govori se *ruta* ili *luka*) i lošeg učenja. Odgajatelj takvoj djeci pomaže pravilnim izgovorom, brojalicom, brzalicom, pjevanjem pjesmica, igrom i slično. Mucanje u predškolskoj dobi iskazuju ponajviše ljubomorna, plašljiva i nesigurna djeca. Kako rastu, u neke od njih se mucanje gubi bez posebnog tretmana, ali u svakom slučaju, posebno treba njegovati njihovo samopouzdanje, a izbjegavati stresne situacije.

Peta se godina smatra granicom za govorni razvoj, naime prema Karmiloff-Smith sve do pete godine bilo je usvajanje materinskog jezika, a iza pete godine dolazi do usavršavanja i nadograđivanja. Poznaju sve vrste riječi, međutim leksički i morfosintaktički razvoj nije gotov jer se upravo fundamentalne promjene u govoru događaju nakon pete godine, naime u tom periodu teško interpretiraju rečenice u kojima subjekt ne vrši radnju (Stančić i Ljubešić 1994).

Ispitivanje rječnika šestogodišnjaka potvrđuje da predškolska djeca pojedine riječi izražavaju na četiri različita načina: 1) Opisivanjem - odgovarajuća riječ kojom se imenuje određeni predmet ne izgovara se nego se predmet opisuje, ponajviše prema njegovoj namjeni. To znači da je pojam djelomično usvojen ali još nije usvojena odgovarajuća riječ kao nositelj toga pojma. Na primjer, umjesto da kaže "udica", dijete je opisuje "to je za loviti ribe"; umjesto "dalekozor" dijete će reći "za gledanje" 2) Zamjenjivanjem riječi ili nepravilno imenovanjem predmeta - nepravilno imenovanje ili zamjena riječi događa se iz nekoliko razloga. Dijete zna čemu predmet služi, ali ne koristi pravilan naziv. Na primjer, klupu na slici naziva stolac. Za bogaćenje rječnika djece treba stoga reći: "Sjesti ćemo na klupu". Djeca koja žive u urbanim sredinama često zamjenjuju nazive domaćih životinja jer ih nisu nikada vidjela. 3) Uporabom višega rodnog pojma - neusvojene riječi - Di-

jete poznaje sliku predmeta ili bića ali ga ne zna imenovati pa najčešće odgovara "ne znam kako se zove" (golub, guska, paun..) ili koristi viši rodni pojam – ptica. Isto se odnosi i na voće i povrće, vozila, posuđe. 4) Stvaranjem vlastitih izraza - ovdje ubrajamo riječi koje dijete samo izmišlja i gradi, primjerice: kist je "farbač", dalekozor je "gledaljka". Te riječi (kovanice) obično nastaju asocijativnim vezama – predmet je poznat, ali ga ne znaju imenovati, nedostaje im "prava" riječ, pa je zamjenjuju novom, izmišljenom koja je povezana s njenom funkcijom. Takve riječi i postupci imaju veliku vrijednost u govornom stvaralaštvu predškolske djece (Vodopija 2006).

Osim toga u literaturi se navodi velik broj zanimljivih aktivnosti kojima se potiče razvoj govora predškolskog djeteta, a koje zahtijevaju mentalni napor. Aktivnosti su podijeljene u deset kategorija, ovisno o pomoćnom sredstvu (slika, tekst, predmet...). Prema Tkačenko (2012), djetetu možemo ponuditi sastavljanje priča prema: 1. promatranim radnjama objašnjava što radi; opisuje što se događa vani); 2. nizu slika što prikazuju događaje (na temelju stripa priča priču); 3. odslušanom tekstu i slici (na temelju odslušanog teksta i gledajući slike prepričava priču); 4. slici koja prikazuje neki događaj (promatra sadržaj slike te detaljno prepričava priču); 5. po sjećanju (dijete se nečeg prisjeća (događaja, animiranog filma... te prepričava priču o onome što je vidjelo i doživjelo); 6. simbolima prepričava sadržaj priče prema ponuđenim ključnim slikama (pogađa zanimanja osoba sa slika) itd. Naravno, osim toga i igrom, primjerice igra prstima. Kada se pjeva neka pjesma, poželjno je pratiti riječi prstima. Zašto? „Što su djetetovi prstići aktivniji, to se bolje ostvaruje njegov govorni, emocionalni i intelektualni razvoj“ (Herljević i Posokhova 2007: 115). Kada se ne možemo sjetiti neke riječi, često pucketamo prstima, što nam pomaže da se sjetimo. Na temelju provedenog istraživanja, utvrđeno je da kada razvoj prstiju odgovara dobi, tada je i govor uredan, no kada razvoj fine motorike zaostaje, tada zaostaje i razvoj govora (Herljević i Posokhova 2007).

U ovoj su dobi usvojena sva gramatička pravila, pa i iznimke koje su stvarale probleme kod ovladavanja gramatikom. Međutim, još se uvijek potkradaju pogreške kod pravilnog upotrebljavanja riječi u nekim padežima, kod broja i gramatičkih pravila (Starč; Čudina Obradović; Pleša; Profaca i Letica 2004).

ZAKLJUČAK

U radu je dan teorijski prikaz dosadašnjih istraživanja djetetova govorno-jezičnoga razvoja. Iako se o fenomenu razvoja može govoriti s psihološkoga aspekta, stavljen je naglasak na usvajanju značenja jezičnih elemenata te osnovnih morfoloških struktura (glagola, imenica i pridjeva). Naime, nužno je dobro poznavanje te problematike kako bi se stvorili preduvjeti za daljnje pravilno i uspješno ovladavanje gramatičkim konstrukcijama materinjeg jezika. Naime, tijekom ranoga jezičnoga razvoja, a povezano ustrojstvom jezičnoga znaka i težnjom za potpunijavanjem nedostatnoga rječničkog popisa, jezične se inovacije pojavljuju često i na svim razinama. Razumljivo govorno-jezični razvoj jedan je od najsloženijih procesa u dječjem odrastanju koji započinje i prije samog djetetova rođenja. Od prvog plača, koji je prvi oblik i početak djetetove komunikacije, pa do stvaranja i korištenja složenijih rečenica, dijete prolazi kroz različite faze govora. Do navršene prve godine života dijete počinje odgovarati na naloge okoline te prepoznaje i razumije česte riječi. Od prve do četvrte godine govor je najčešće razumljiv te dijete priča o događajima služeći se rečenicama koje imaju 4 i više riječi itd.

Prethodnim poglavljima pokazalo se kako odmak od jezičnoga sustava u dječjem govoru ne nosi nužno i obilježje nejezičnosti, nego se može smatrati privremenim širenjem jezičnoga polja, i to oblikom pragmatičnoga širenja koje ima za posljedicu oblikovanje specifičnoga semantičko-gramatičkoga sustava, a unutar polja jezične inovacije (Pavličević-Franić 2008).

Kako što je u radu i navedeno, do polaska u školu trebala bi biti usvojena sva gramatička pravila, pa i iznimke koje su stvarale probleme pri ovladavanju gramatikom. Istraživanja pokazuju kako se u toj fazi još uvijek potkradaju pogreške kod pravilnoga upotrebljavanja riječi u nekim padežima, uporabi broja i gramatičkih pravila, stoga je nužno pravovaljano reagiranje kako bi se, kao što smo već istaknuli, stvorili preduvjeti za uspješno ovladavanje gramatičkim konstrukcijama materinjeg jezika.

LITERATURA

- APEL, Kenn; MASTERSON, Julie J. 2004. *Jezik i govor od rođenja do šeste godine*. Zagreb: Ostvarenje.
- BLAŽI, Draženka; VANCAŠ, Mirjana; KOVAČEVIĆ, Melita. 2001. Glagolska i imenska morfologija u ranom usvajanju hrvatskoga jezika. U: *Zbornik II. slavističkoga kongresa*, ur. Dubravka Sesar, Ivana Vidović Bolt, 341-348. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo: Filozofski fakultet.
- CIMAŠ, Anamarija. 2015. Poticanje razvoja govora uz Baby signs. *Dijete, vrtić, obitelj* Vol. 20, No. 77/78.
- JELASKA, Zrinka; KOVAČEVIĆ, Melita. 2001. Odnos glagola i imenica u ranom jezičnom razvoju. U: *Zbornik II. slavističkoga kongresa*, ur. Dubravka Sesar, Ivana Vidović Bolt, 341-348. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo: Filozofski fakultet.
- HERLJEVIĆ, Ivana; POSOKHOVA Ilona. 2007. *Govor, ritam, pokret*. Buševac: Ostvarenje d.o.o.
- KOVAČEVIĆ, Melita. 1997. Rani jezični razvoj okvir za novu psiholingvističku teoriju. *Suvremena lingvistika* 1-2. (40-41): 135-153.
- KUVAČ, Jelena; CVIKIĆ, Lidija. 2002. Pridjevi u ranom dječjem razvoju: utjecaj pjesama, priča i razbrojalica. U: *Zbornik radova s međunarodnog stručnog i znanstvenog skupa u europskoj godini jezika - Dijete i jezik danas*, ur. Irena Vodopija, 95-114. Osijek: Visoka učiteljska škola.
- KUVAČ, Jelena; MUSTAPIĆ Maja. 2003. Rani leksički razvoj- odnos nadređene i osnovne razine u usvajanju riječi. U: *Zbornik radova s međunarodnog stručnog i znanstvenog skupa u europskoj godini jezika - Dijete i jezik danas*, ur. Irena Vodopija, 67-78. Osijek: Visoka učiteljska škola.
- LJUBEŠIĆ, Marta. 2003. *Biti roditelj*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- POSOKHOVA, Ilona. 2008. *Zabavan jezik u slikama i igrama 1-2*. Zagreb: Planet Zoe.
- PREBEG-VILKE, Mirjana. 1991. *Vaše dijete i jezik – materinski, drugi, strani*. Zagreb: Školska knjiga.
- PAVLIČEVIĆ-FRANIĆ, Dunja. 2008. Jezik i nejezične sastavnice govora. *Jezik* 55/2. 41-80.
- PAVLIČEVIĆ-FRANIĆ, Dunja. 2005. *Komunikacijom do gramatike*. Zagreb: Alfa d.d.

- RADE, Renata. 2003. *Poticanje ranog govorno-jezičnog razvoja*. Zagreb: FoMa.
- RADE, Renata. 2010. Ritmičke stimulacije i poticanje ranog govorno-jezičnog razvoja. *Logopedija* 2/1. 7–11.
- STANČIĆ, Vladimir; LJUBEŠIĆ, Marta. 1994. *Jezik, govor, spoznaja*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- STARC Branka; ČUDINA OBRADOVIĆ Mira; PLEŠA Ana; PROFACA Bruna; Letica M. 2004. *Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi / Priručnik za odgojitelje, roditelje i sve koji odgajaju djecu predškolske dobi*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- STERNBERG, Robert. 2005. *Kognitivna psihologija*. Zagreb: Naklada Slap.
- TKAČENKO, Tatjana. 2012. *Velika knjiga aktivnosti i vježbi za razvoj govora*. Velika Gorica: Planet Zoe d.o.o.
- VODOPIJA, Irena. 2006. *Dijete i jezik: Od riječi do SMS-a*. Osijek: Matica hrvatska.

MREŽNI IZVORI

- https://www.google.hr/search?q=govorni+organi&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjcoeeZsejVAhUEtRQKHRkEB0kQ_AUICigB&biw=1366&bih=605#imgrc=9yRf9XsOQZFWM (22. kolovoza 2017)
- <http://velikirecnik.com/2016/08/08/artikulacija/> (14. rujna 2017)
- <https://matrixworldhr.com/2015/03/01/utjecaj-suvremene-tehnologije-na-razvoj-djece/> (pristupljeno 14. rujna 2017.)
- <http://www.djecjivrtic-cvrcaksolin.hr/usporen-razvoj-govora/> , (15. prosinca 2017)
- <http://www.hld.hr/logopediska-terapija/> (20. siječnja 2018).

OVERVIEW OF EARLY SPEECH – LANGUAGE DEVELOPMENT

ABSTRACT

This work will give an overview of early speech – language development, from birth to 6 years of age, that is, until school. Speech development is a subtle and complex process that falls under the influence of a variety of factors. In addition, speech development is a social phenomenon whose development is only possible in the context of the human environment in which family plays the biggest role. It is important to know that child development follows certain rules so parents need to know that they can consciously follow and encourage them. In their first five years of age, a child learns to comply with certain rules when talking to others: review their statements, speak when it is their turn, and establish eye contact. Also, the way a person speaks changes with respect to the interlocutor. These are some of the indicators that a child masters by the rules of social language. Other than the key theoretic features of early speech-language development, this work will put an emphasis on the adoption of the meaning of language elements and basic morphological structures (verbs, nouns, adjectives).

KEYWORDS: *speech-language development, statement, rules of social language, language elements, morphological structures (verbs, nouns, adjectives).*

